

Edward Martuszewski

ur. 14.III.1921 w Paluchowie —
zm. 27.VII.1982 w Olsztynie

Edward Martuszewski

Edward Martuszewski, historyk, krytyk literacki, zbieracz, nauczyciel, dziennikarz radiowy, działacz społeczny, był jednym z najaktywniejszych i ciągle niespokojnych duchów społeczności olsztyńskiej na polu kultury, nauki, mediów. Był wszędzie tam, gdzie działały się wydarzenia kształtujące świadomość mieszkańców regionu, ważne dla przyszłości Olsztyna i jego regionu. W pozornie drobnych, tylko o charakterze regionalnym wydarzeniach widział ich wartości, znaczenie dla procesów ogólnonarodowych. Cenił piękno i znaczenie rzeczy "małych". I pozostawał w ich kręgu nie tylko widzem, obserwatorem, krytykiem, ale aktywnym uczestnikiem tych procesów, które nadawały sens poczynaniom olsztyńskiej społeczności w określaniu treści, charakteru i przyszłości polskich korzeni współczesności tego regionu. Jakże często w pamięci pozostawał jako krytyk wielu poczyznań czy też ich braku w środowisku olsztyńskim. Ale za sławami krytyki, która wyrastała z jego własnego widzenia problemu, szły jednak indywidualne, samodzielne przemyślenia. Krytykując widział zawsze konieczność przedstawiania swoich pomysłów, propozycji, rozwiązań danego problemu, sprawy.

W przeszłości Olsztyńskiego, jego skomplikowanych tradycji, gdzie polski nurt dziejów borykał się z dominującymi wpływami niemieckimi, dostrzegał podniety do walki o oblicze narodowe współczesnej kultury Warmii i Mazur, o jej miejsce nie tylko w życiu lokalnej społeczności, ale o właściwe w kraju, a także i w stosunkach polsko-niemieckich. Toczył spory w obronie polskich tradycji regionu, ale nie zapominał o jego tradycjach niemieckich i ich charakterze, nie wykreślał ich z pamięci współczesnych. Aprobując współczesność usiłował zrozumieć sam i wyjaśnić innym logikę historii, nie traktując jej tylko jako niezmienny determinant, ale widział w niej zachętę i konieczność działania zgodnie z marzeniami o wspaniałej przyszłości regionu.

Urodził się 14 marca 1921 roku w Paluchowie pod Puławami, w rodzinie nauczycielskiej pochodzącej z Małopolski. To z domu rodzinnego wyniósł szacunek i kult dla tradycji polskiej kultury, słowa pisanego, poparte znajomością polskich tradycji, wielkiej pol-

Edward Martuszewski

skiej literatury narodowej, kultury. Poznawał wieś polską z jej codziennymi troskami, biedą, ale i nadziejami na przyszłość. Był uczulony na krzywdy wiejskiego ludu. Dzieciństwo spędził w Józefowie nad Wisłą i w Lubawie, gdzie w liceum ogólnokształcącym w 1939 roku zdał egzamin dojrzałości. Wrzesień 1939 roku położył kres marzeniom o studiach wyższych. Mieszkając i ucząc się w Lubawie, położonej tak blisko granicy z Prusami Wschodnimi, a bogatej w tradycje pracy na rzecz polskości tamtego regionu poznawał rzeczywisty charakter konfliktu polsko-niemieckiego w sporach o przyszłość narodową i państwową ziem, które po wojnie miały się stać dla Niego bliższą ojczyzną.

Lata wojny przeżył w Pułtusku, gdzie pracował jako stróż nocny na stacji paliw. Ale tych lat nie zmarnował. Jako utalentowany poliglota, co dało o sobie już znać w latach szkolnych, rozwijał przede wszystkim swoje talenty językowe. Do szkolnej, ale przewyższającej wymogi szkolne, znajomości łaciny, francuskiego i niemieckiego jako samouk dodał znajomość nowych języków: hiszpańskiego, włoskiego, rosyjskiego, angielskiego, czeskiego, portugalskiego. Po wyzwoleniu jednak nie podjął od razu studiów wyższych. Zawarł związek małżeński z Ireną Wróbel. W nowych warunkach nie było miejsca na studia. Mieszkając w Sopocie podjął pracę dziennikarską w Polskiej Agencji Prasowej "Polpress". Jednak ta praca nie mogła zaspokoić jego ambicji literackich i jako początkującego krytyka literatury i teatru. Związał się z redakcją miesięcznika "Wiatr od Morza" oraz gdańską redakcją radiową. Na Wybrzeżu jednak długo nie zagrzebał miejsca. W 1948 roku przeprowadził się do Łodzi, gdzie pracował jako lektor, a następnie członek zespołu dramaturgicznego. Ale i tutaj nie ograniczał się do jednego miejsca pracy. W redakcji miejscowego dziennika "Głos Robotniczy" był kierownikiem działu kulturalnego, a w lokalnej rozgłośni radiowej pracował na takim samym stanowisku. Był nie tylko dziennikarzem. Próbował swoich sił i talentów na polu literackim i jako tłumacz. Dla potrzeb "Książki i Wiedzy" tłumaczył Historię Hiszpanii. Tłumaczenie ukończył, ale książka jednak ze względów cenzuralnych nie mogła się ukazać drukiem. Martuszew-

Edward Martuszewski

ski nie cieszył się zaufaniem władz politycznych. Był człowiekiem niezależnym i nie skrywał swoich poglądów. A taka osoba, szczególnie związana z pracą w mediach, była wówczas zawsze podejrzana, nawet przy zewnętrznej aprobacie dla polityki partii. Podobne były losy i Edwarda Martuszewskiego.

Mieszkając w Łodzi nie zapominał nauk o pograniczu polsko-niemieckim, wyniesionych z okresu nauki w lubawskim liceum. I nie było dziełem przypadku, że Edward Martuszewski szukając dla siebie miejsca w 1953 roku przeniósł się do Ostródy, tak niedalekiej przecież od Lubawy. Był tam kierownikiem Powiatowego Domu Kultury, prezesem miejscowego oddziału Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Pracując w Ostródzie nawiązał kontakty z olsztyńską rozgłośnią Polskiego Radia, goszcząc często na jej falach z różnymi materiałami historycznymi, literackimi i interwencyjną publicystyką lokalną. W olsztyńskim radiu stawał się jednym z najpopularniejszych dziennikarzy, który uprawiał wiele gatunków. Jego krytyczne zainteresowanie teatrem zaowocowały powołaniem Go na stanowisko kierownika literackiego Teatru im. Stefana Jaracza w Olsztynie i w Elblągu. Obowiązki te pełnił w latach 1960-1966, nie rezygnując z pracy dziennikarskiej.

Edward Martuszewski był człowiekiem upartym i nie zadowolają go dotychczasowe losy życiowe: postanowił uzupełnić swoje wykształcenie i zdobyć kwalifikacje historyka. W 1959 roku jako eksternista rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Był studentem grona znakomitych uczonych, których interesowała tak mocno przeszłość stosunków polsko-niemieckich. Studia skończył w 1964 roku pracą magisterską na temat "Stosunki narodowościowe w powiecie ostródzkim w XIX wieku w świetle statystyk pruskich" przygotowaną pod kierunkiem prof. Jerzego Topolskiego. W pracy wykorzystał źródła administracji pruskiej, które dawały podstawy do samodzielnego, a polemicznego wobec innych prac, przedstawienia procesu zmian narodowościowych na tym wybranym obszarze Mazur. Doświadczenia zdobyte przy pisaniu pracy magisterskiej, pod kierunkiem doświadczonego

Edward Martuszewski

historyka, który tak często potwierdzał możliwości związane ze studiami nad statystykami, zdecydowały o dalszych losach naukowych Edwarda Martuszewskiego.

Edward Martuszewski, ciągle mieszkając w Ostródzie, w Olsztynie nawiązał kontakty z grupą miejscowych historyków, którzy nie tylko prowadzili samodzielne badania nad przeszłością Warmii i Mazur, ale i zarazem myśleli o budowaniu nowych form organizacji olsztyńskiej humanistyki, co doprowadziło ostatecznie do utworzenia Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wielokrotnie przychodził im z pomocą, wykorzystując możliwości, jakie dawała Mu obecność na falach radiowych: kształtował klimat życzliwości i zainteresowania dla ich inicjatyw, tak bardzo wówczas w skłóconym wewnątrz Olsztynie potrzebny. W takiej atmosferze dojrzewał Jego warsztat historyka.

Edward Martuszewski, chociaż ciągle dojeżdżał do Olsztyna z Ostródy, wrósł mocno w pejzaż olsztyńskiej humanistyki, mimo że tak trudno w sposób jednoznaczny można było określić jego profesurę. Dopiero dzisiaj, w wiele lat po Jego śmierci, widać rozległość jego zainteresowań i rezultaty pracy. Stawał się charakterystycznym elementem środowiska olsztyńskiego. Był zapamiętałym bibliofilem, a zarazem zbieraczem różnych drobiazgów. Swą wiedzę o przeszłości czerpał jednak nie tylko z starych książek, archiwów. Był zapalonym turystą. Chodził jednak własnymi drogami, po drogach i drózkach odległych od wytyczonych, popularnych szlaków. I tam w wiejskiej chałupie czy też na małym wiejskim cmentarzyku znajdował wielokrotnie nowe źródła, wyjaśniając problemy, które go interesowały. Zawsze był pasjonatem, którego tak trudno by ograniczyć murami archiwów, bibliotek, nawet tych najbardziej zasobnych, czy własnego gabinetu. Miał niebywałe szczęście, aby trafić do źródeł nie tylko przydatnych Jemu, ale wcześniej przez innych badaczy nie dostrzeżonych lub lekceważonych.

Edward Martuszewski

Wyjazdy do Olsztyna, gdzie spędzał coraz więcej czasu, stawały się dlań coraz trudniejsze i nie były bez znaczenia dla jego zdrowia. W 1966 roku przeprowadził się do Olsztyna. Ta ostatnia w jego życiu przeprowadzka rodziła nadzieje na intensyfikację pracy, na lepsze wykorzystanie także własnych zbiorów bibliotecznych, które, ku przerażeniu domowników, rozrastały się, ograniczając przestrzeń domowego ogniska. Po przeniesieniu do Olsztyna Edward Martuszewski starał się ograniczyć różnorodność pracy zawodowej. Związał się mocniej z miejscową rozgłośnią Polskiego Radia, gdzie od 1975 roku pełnił obowiązki kierownika redakcji literackiej. Czasami obowiązki te kłóciły się z Jego wyobrażeniami i rygorami pracy naukowej historyka i dążeniami do szczególnej troski o dokumentację omawianych spraw. Radiowe penetracje trudno dostępnych wiejskich obszarów Warmii i Mazur wzbogacały Jego wiedzę o tych obszarach. Wśród radiowych kolegów napotykał dobrych kompanów do takich reporterskich wypraw, które przynosiły zaskakujące wyniki, gdzie mówili nie tylko starzy mieszkańcy zapomniani przez Boga i ludzi, ale przemawiał i stary cmentarz czy zabytki kultury materialnej. Był członkiem Związku Literatów Polskich, a od 1959 roku członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Brał aktywny udział w wielu olsztyńskich inicjatywach społecznych, ale zawsze chodził własnymi drogami, zachowywał własne zdanie, co nie ułatwiało mu życia.

Edward Martuszewski nie chciał spocząć na laurach pracy magisterskiej. Studia uniwersyteckie pozwoliły mu na doskonalenie warsztatu. W istocie pozostawał samoukiem, który sam dochodził do głębokiej wiedzy o przeszłości Prus Wschodnich. Był doskonałym znawcą literatury historycznej, polskiej i niemieckiej, ale podejmował problemy, które nieraz wcześniej unikały oglądu historyków obu nacji. Sam się przekonał, że można jeszcze tak wiele ustalić i zmienić w podstawowych elementach obrazu dziejów Prus Wschodnich w ich historii wieków XIX i XX. Szedł tropami przetartymi, lecz nie powtarzał też cudzych, formułował własne wnioski i oceny, o ile poparcie dla nich znajdował w analizowanych źródłach. Takie oceny

Edward Martuszewski

wyrażał w wielu pracach, nie tylko opatrzonych aparatem naukowym, ale przecież w bardziej licznych artykułach publicystycznych, drukowanych w prasie olsztyńskiej i krajowej, a chyba jeszcze częściej na falach radiowych. Swoje ustalenia naukowe wykorzystywał też we własnej twórczości literackiej. Lubił polemiki. Był bardzo trudnym polemistą. Formułował własne oceny w sposób zdecydowany, często ganiący, ostro wytykał niedostatki wiedzy, chociaż czasami czynił to w sposób trudny do zrozumienia dla krytykowanego, nie szczędząc uwag warsztatowych. Ale jego tezy i twierdzenia, nieraz kontrowersyjne, wyrastały z bardzo głębokiej analizy źródeł, nie tylko archiwalnych i bibliotecznych, a przede wszystkim z dużej wiedzy.

Eksplorując różnorodnymi metodami wiele kart z przeszłości ziem między Niemnem a Wisłą, utrzymywał kontakty z wieloma badaczami, a przede wszystkim z prof. Władysławem Chojnackim. Przy różnych spotkaniach w Olsztynie, Warszawie i wielu innych miejscach toczył długie dyskusje, zadziwiając tego znakomitego znawcę przeszłości ogromną wiedzą o różnych szczegółach historii tych ziem. Dochodził do ustalania szczegółów, gdzie wielu wytrawnych historyków bezradnie rezygnowało z dalszych poszukiwań. Kontynuując doświadczenia z badań nad powiatem ostródzkim podejmował studia nad przemianami narodowościowymi innych obszarów mazurskich.

Kiedy w 1976 roku pojawiła się możliwość zatrudnienia w Stacji naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie, Edward Martuszewski objął w niej obowiązki kierownika. Współpracując z wieloma historykami olsztyńskimi i innymi dał się przekonać, po niejednej dyskusji, do sformalizowania Jego statusu jako historyka przez przygotowanie i obronę pracy doktorskiej. Pracy, która by wyrastała z jego wcześniejszych studiów i stanowiła podsumowanie zainteresowań tych zagadnień, a zarazem poświadczała przynależność do naszego cechu.

Edward Martuszewski

W czerwcu 1977 roku mgr Edward Martuszewski wystąpił do Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego o otwarciu przewodu doktorskiego. Temat: >>Die polnische Sprachfrage in Preussen<< Gustawa Gizewiusza na Mazurach na początku XX wieku". Przewód został otwarty nie bez oporu Rady, która nie była przekonana o przygotowaniu takiej pracy i której trzeba było wyjaśnić potrzebę jej przygotowania, by skorygować i uściślić XIX-wieczne wyobrażenia i oceny pruskiej polityki językowej, zasięg i charakter działań germanizacyjnych. Obowiązki promotora Rada powierzyła mnie. Edward Martuszewski przedstawił już wówczas dojrzały projekt rozprawy, przygotowanej jako samodzielne studium źródłowe, a nie tylko jako podstawę do uzyskania stopnia doktorskiego. Dla Niego ważniejsze od wymogów przewodu doktorskiego było wyjaśnienie problemów związanych z dziełem Gizewiusza, które miały zasadnicze znaczenie dla oceny pruskiej polityki językowej w pierwszej połowie XIX wieku. Otwarcie przewodu zdecydowało o intensyfikacji i usystematyzowaniu badań archiwalnych prowadzonych przez Doktoranta. Jego studia archiwalne, prowadzone nie wyłącznie w Olsztynie, ukazywały istotę polityki szkolnej władz pruskich, potwierdzały, ale i korygowały, i wzbogacały obraz zarysowany przez Gizewiusza, który w atmosferze poprzedzającej Wiosnę Ludów chciał zaalarmować władze pruskie, walcząc o zmianę charakteru tej polityki. Było to tym bardziej uzasadnione, że przecież ze strony niemieckiej rozlegały się wówczas głosy o konieczność "rozprawienia się" z książką Gizewiusza.

Cała koncepcja rozprawy Edwarda Martuszewskiego opierała się na uznaniu, iż Gizewiusz zbierając materiały był skazany na wąski krąg informatorów, przede wszystkim zaprzyjaźnionych pastorów na Mazurach, co mimo wielkiego znaczenia dla dokumentacji miało charakter fragmentaryczny. Podejmując szeroko pomyślaną kwerendę archiwalną, przeprowadzoną w zbiorach olsztyńskich, merseburskich i budziszyskich, na podstawie dokumentów administracji pruskiej, Martuszewski poszerzył krąg informatorów, uzyskał nowe informacje o badanych problemach i dokonywał korekty, ale przede wszystkim

Edward Martuszewski

znalazł potwierdzenie tez Gizewiusza. Kwerenda Martuszewskiego dodawała podstawy do uporządkowania obrazu zarysowanego przez Gizewiusza w sposób chaotyczny, ale z wielką intuicją. Martuszewski nie zmienił zasadniczo tez Gizewiusza. Przedstawiając je czynił to zgodnie z wymogami narracji historycznej, dokonując klarownego wykładu. obejmując kwerendą przełom wieków XVIII i XIX Martuszewski pod względem chronologicznym cofał początki procesów germanizacji szkolnictwa elementarnego na mazurach do okresu, który nastąpił bezpośrednio po wojnach napoleońskich. jego badania w sposób przekonujący pozwoliły na odrzucenie popularnej wcześniej tezy, tak często powtarzanej w literaturze, jakoby usystematyzowane i powszechne działania germanizacyjne władz pruskich zostały podjęte dopiero w okresie po powstaniu listopadowym. Procesy germanizacyjne charakteryzował ogólnie, ale nie szczędził uwagi pojedynczym osobom, i to tak germanizatorom, jak i obrońcom języka polskiego w szkołach elementarnych Mazur. Wprowadzał do obiegu historycznego wiele osób dotąd pomijanych, a których działania tworzyły tę rzeczywistość. Ukazując odrębność Mazur, dbał o wykazanie powiązań tego regionu z całym państwem pruskim.

Martuszewski traktując analizy i wnioski Gizewiusza jako podstawę do oceny pruskiej polityki szkolnej wprowadzał ważne korekty do charakterystyki pruskiej polityki germanizacyjnej szkolnictwa elementarnego całego państwa. Przedstawił podstawy działalności pruskich władz państwowych w całym kraju, ukazując zarazem jej odrębność na Mazurach. Ukazał, jak polityka germanizacyjna łączyła się na Mazurach z wymianą dotychczasowego polskiego języka wykładowego na nowy język wykładowy, urzędowy, niemiecki. Kwerendą archiwalną uzupełniał i korygował studiami na obszerną literaturę przedmiotu. W wyniku prowadzonych studiów Martuszewski uzasadnił tezę o szczególnym charakterze germanizacji szkolnictwa na Mazurach, co wiązało z charakterem wyznaniowym miejscowej ludności.

Edward Martuszewski

Na posiedzeniu Rady Instytutu Historycznego 18 czerwca 1980 roku została przeprowadzona obrona rozprawy doktorskiej mgr. Edwarda Martuszewskiego, zakończona uchwałą o nadaniu mu stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Recenzentami byli profesorowie: Władysław Chojancki, Adam Galos, Janusz Jasiński.

Dr Edward Martuszewski jednak na tym nie skończył. Prowadził dalsze badania nad tematem, przygotowując prace do druku. Poszerzył kwerendę, udoskonalił narrację, pogłębił oceny syntetyczne. Nie ograniczając się do korygowania i uzasadniania nowymi materiałami źródłowymi też Gizewiusza, Martuszewski z powodzeniem starał się pokazać zasadnicze stanowisko ludności mazur wobec procesów germanizacyjnych. Studium Martuszewskiego stanowiło wstęp do ciągle jeszcze niezrealizowanego postulat o potrzebie i możliwości opracowania monograficznego germanizacji szkolnictwa na Mazurach, bez którego tak trudno jest przedstawić proces przemian narodowościowych mieszkańców tych ziem. W literaturze znane były odgórne zarządzenia władz pruskich w sprawach zmian językowych w szkolnictwie. Studium Martuszewskiego ukazuje, w jaki sposób realizowano te zarządzenia i jaki był stosunek do nich miejscowej ludności. Starał się, i to z powodzeniem, ukazać, jakie były rzeczywiste przyczyny, że opór przeciwko germanizacji wśród nauczycieli, duchownych i urzędników nie wiązał się z jakimś sentymentem wobec Polaków, lecz realną oceną możliwości zrealizowania tej polityki, której celem było ujednoczenie narodowościowe ludności wschodnich obszarów królestwa pruskiego i likwidowanie wszelkich sił, które mogły stanowić zagrożenie dla budowania jednolitego państwa.

Przy pisaniu rozprawy profitowały doświadczenia i umiejętności warsztatowe nabyte wcześniej pod kierunkiem prof. Jerzego Topolskiego, z okresu przygotowania rozprawy magisterskiej. Znalazło to swój wyraz w udanych próbach powiązania poszczególnych elementów narracji opisowej ze zmuśnionymi i pracochłonnymi obliczeniami, które dawały ważne podstawy uzasadnienia końcowych wniosków. Cennym uzupełnieniem wywodów stały się aneksy, a

Edward Martuszewski

wśród nich słownik biograficzny ówczesnych nauczycieli i duchownych na Mazurach, zaangażowanych w procesie germanizacji lub oporu przeciwko niej. Wielka wiedza Edwarda Martuszewskiego o procesach narodowościowych na Mazurach w pierwszej połowie XIX wieku pozwalała oczekiwać dalszych studiów, w których wyjaśniono by procesy przemian narodowościowych na tych ziemiach. Zapowiedzią tych prac były nader liczne przypisy w jego studium, które nie tylko dokumentowały tezy zawarte w narracji Martuszewskiego, lecz stanowiły dygresje, sygnalizując wiele nowych problemów, wszechstronność i pionierski charakter dokumentacji przez Niego sporządzonej. Dalsze zamierzenia badawcze Edwarda Martuszewskiego sygnalizuje rękopiśmienna scheda, jaka została w osobistych papierach tego historyka, pisarza, krytyka literackiego, dziennikarza, która tworzy samodzielne przeciwieństwo archiwum, ukazujące ogrom wykonanej pracy przez jego twórcę, a niezwyklej wagi dla każdego badacza dziejów obszarów między Dolną Wisłą a Niemnem.

Los był jednak nieubłagany. W chwili, kiedy Edward Martuszewski w pełni swoich sił twórczych kończył przygotowywać rozprawę do druku, a miał tak wiele planów naukowych, nadeszła śmierć. Wartość rozprawy Martuszewskiego, opartej na ogromnej erudycji, przy oryginalnych rozwiązaniach warsztatowych, zastosowanych w trakcie badań, pozostała trwała, a jej znaczenie dla dalszych badań jest trudna do przecenienia. Dobrze się stało, że w Olsztynie przygotowano to dzieło do druku, chociaż zabrakło już jej Autora.

Wojciech Wrzesiński

Edward Martuszewski

Dorobek literacki

ANTOLOGIE:

W oczach poetów Warmia i Mazury 1945-1960, Pojezierze Olsztyn 1960

Warmia i Mazury w oczach poetów 1940-1970, Pojezierze Olsztyn 1972

PUBLIKACJE KSIĄŻKOWE:

"NAWET KAMIEN", Wydawnictwo Łódzkie 1965

"49 LISTÓW Z POWODU BRACI CZESKICH", Wydawnictwo Łódzkie 1971

"POLSCY I NIEPOLSCY PRUSACY", Pojezierze Olsztyn 1974

"COŚ Z ŻYCIA KTÓRE MINEŁO", Pojezierze Olsztyn 1986

TŁUMACZENIA:

"Donia Perfecta" - B. Perez Galdos, Warszawa 1952

"Czujna straż" - Cervantes, wyst. teatr Wybrzeże w Gdańsku 1953

"Teatr cudów" - Cervantes, wyst. teatr Wybrzeże w Gdańsku 1953

"Pobożna Marta" - Tirso de Molina, wyst. Teatr Ziemi Łódzkiej 1964-1965

"Requiem dla hiszpańskiego chłopca; Miejsce człowieka" - J. R. Sender, Warszawa 1969

"Las umarłych" - Ernst Wiechert, Pojezierze Olsztyn wyd. I - 1971, Pojezierze Olsztyn wyd. II - 1988

"Pani majorowa" - Ernst Wiechert, Pojezierze Olsztyn wyd. I - 1977, Pojezierze Olsztyn wyd. II - 1984

Edward Martuszewski

Notatka z 1975

Urodził się 14 marca 1921 roku w Paluchowie na Lubelszczyźnie w rodzinie nauczycielskiej. Średnie wykształcenie humanistyczne otrzymał w Działdowie, maturę składając w 1939 roku. Pracując podczas okupacji hitlerowskiej jako stróż nocny w Pułtusku opanował metodą samokształcenia języki: francuski, niemiecki, hiszpański, włoski, portugalski, angielski i rosyjski. Po wojnie rozpoczął pracę dziennikarską w Gdańsku, pełniąc różne funkcje kolejno w agencji Polpress, rozgłośni Polskiego Radia, redakcji miesięcznika "Wiatr od morza". W latach 1948-1953 mieszkał w Łodzi, zatrudniony w Wytwórni Filmów Fabularnych, redakcji "Głosu Robotniczego", rozgłośni Polskiego Radia. W Olsztyńskie przybył w roku 1953. Tu ukończył studia historyczne w 1965 roku. Mieszkając wpierw w Ostródzie, a potem w Olsztynie, zajmował się różnymi pracami dziennikarskimi, literackimi, naukowymi w rozgłośni Polskiego Radia, w Teatrze im. Stefana Jaracza, w placówkach upowszechniania kultury, w Ośrodku Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.

Jego debiut literacki miał miejsce w r. 1946 w lubelskim czasopiśmie "Zdrój". W roku 1952 ukazała się pierwsza przełożona z hiszpańskiego powieść - "Donia Perfecta" Galdosa. W roku 1965 wydał swój pierwszy zbiór esejów regionalnych - "Nawet kamień". W twórczości jego poczesne miejsce zajmuje proza przekładowa. W kręgu autonomicznej twórczości znajduje się zarówno historia jak i współczesność, wybijają się jednak na czoło eseje historyczne. Wiele uwagi poświęca także twórczości krytycznej.

Zdobył kilka nagród w konkursach literackich, otrzymał także inne nagrody, wśród nich nagrodę Prezydium WRN w Olsztynie. Wśród odznaczeń posiada m. in. Srebrny Krzyż Zasługi i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Edward Martuszewski

"Mały słownik Pisarzy Polskich"

MARTUSZEWSKI Edward (ur. 14.III.1921 w Paluchowie k. Puław - zm. 27.VII.1982 w Olsztynie) - krytyk literacki, publicysta, tłumacz literatury hiszpańskiej.

Opublikował:

Nawet kamień, szkice publicystyczne, 1965

Mazury i Warmia w literaturze polskiej, 1966

49 listów z powodu Braci Czeskich, szkice, 1971

Opracował antologie:

W oczach poetów. Warmia i Mazury 1945-1960, wydanie 1961

Warmia i Mazury w oczach poetów 1940-1970, wydanie 1972

Przełożył m in. sztuki Cervantesa i Tirso de Moliny. - Zainteresowania krytyczne Martuszeńskiego skupiają się wokół dorobku pisarzy Warmii i Mazur. Zbiór szkiców "49 listów z powodu Braci Czeskich", wiąże dzieje Zelowa, osady tkaczy chałupników w dawnym województwie łódzkim.

Edward Martuszewski

Tadeusz Oracki[1975] Wydawnictwo Pojezierze.

"Twórcy i działacze kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945-1970"

MARTUSZEWSKI Edward (ur. 14 III 1921 Paluchowo k. Puław), krytyk literacki i teatralny, publicysta, tłumacz i eseista, prozaik.

Ukończył liceum humanistyczne w Działdowie (1939), studia historyczne (jako ekstern) na Uniwersytecie Poznańskim (mgr 1965). Od 1945 zajmował się dziennikarstwem i publicystyką na terenie Gdańska i Łodzi współpracując z wieloma czasopismami, radiem i teatrem. W latach 1953-1954 był kierownikiem Państwowego Domu Kultury w Ostródzie (tu mieszkał do roku 1967); 1957-1960 redaktor w Rozgłośni Polskiego Radia w Olsztynie, 1960-1966 kier. literacki Teatru im. Jaracza w Olsztynie, Od 1967 ponownie w Polskim Radiu w Olsztynie. Aktywny i długoletni działacz TWP, członek OBN, aktywny działacz ZLP, popularyzator przeszłości regionu, współautor wielu wydawnictw regionalnych "Pojezierza" w Olsztynie. W 1959 otrzymał nagrodę PWRN, odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, złotą odznaką. "Zasłużonym dla Warmii i Mazur".

Wydał m.in.: Tirso de Molina, Twórczość, 1948, nr 5; W oczach poetów. Warmia i Mazury 1945-1960, wybór i oprac., Olsztyn 1960 (wyd. 2 zmienione, Olsztyn 1972); Nawet kamień, Łódź 1965; Ludność polska w pow. olsztyńskim w latach 1818-1870 w świetle statystyk pruskich, w: Szkice olsztyńskie, Olsztyn 1967; Temat i środowisko, Warmia i Mazury, 1969, nr 3-9. 49 listów z powodu braci czeskich, Łódź 1971; Polscy i niepolscy Prusacy, Olsztyn 1974. Przekłady w czasopismach, wiersze tłumaczone w kilku antologiach, przekłady prozy wyd.: B. Perez Galdós, Donia Perfecta, Warszawa 1952; Cervantes, Czujna straż (dramat). Teatr cudów (dramat), wyst. Teatr Wybrzeże w Gdańsku, 1953; Tirso de Molina, Pobożna Marta (dra-

Edward Martuszewski

mat), wyst. Teatr Ziemi Łódzkiej, 1964-1965; J R. Sender, Requiem dla hiszpańskiego chłopca (opowiad.), Warszawa 1969. Liczne przekłady z jęz. hiszp., włoskiego i niemieckiego w czasopismach literackich.